

РІДНИЙ КРАЙ

Українська часопись, виходить у Києві що-тижня.

1908 р.

Число 20.

8 Червня.

Передплата приймається у Києві, в конторі „Рідного Краю“, на Маріїнсько-Благовіщенській ул., № 97.

Передплата від 1го Січня до кінця року 4 карб., з пересилкою; окреме число 8 к. Заграницю 6 карб. Окремі числа за границею по 10 коп.; на вокзалах залізниць по 10 коп.

За переміну адреси треба платити 20 коп.

За оповіщення в „Рідному Краю“ після тексту треба платити за один рядок (стрічку) колонки петіта 15 коп. Спереду тексту плата вдвоє, за поміщення оповістки вдруге, втретє—дешевше.

Листи і рукописи треба засилати по адресі: Київ, редакція „Рідного Краю“, Маріїнсько-Благовіщенська улица, № 97.

Рукописі мають бути написані правописом „Рідного Краю“ і тільки з одного боку листа.

По потребі, редакція скорочуватиме і виправлятиме рукописі.

До кожної рукописі має бути приложено підпис авторівий і його адреса.

Не прийняті до „Рідного Краю“ праці вертаються авторам за їх кошт, а як не будуть взяті з редакції 2 місяці, то знищуються.

Вірші й інші дрібні речі не вертаються зовсім.

Зміст: Чорна хмара. Державна Дума. Вісті. На Україні. Українське слово й мистецтво. Вірш—*М. Чернявського*. В тюрмі—*О. Островського*. Вірш—*Н. Онацького*. У суддях—*Е. Копила*. Черняхівська подія—*М. К.* В тайзі—*О. Ярещенко*. Дописи. Оповідки.

РІДНИЙ КРАЙ

часопись тижнева,—літературна й громадська,
з місячним додатком

„МОЛОДА УКРАЇНА“

Виходить в Києві, під редакцією *О. Косач* (Олени Пчілки).

ЦІНА: на рік—4 кар., на пів-року—2 кар., на 3 місяця—1 карб „МОЛОДА УКРАЇНА“ окреме—2 кар. на рік.

За границю: на рік з додатком „Молода Україна“—6 карб.; на пів року—3 карб.

Рідний край без Молодої України—3 карб. на рік; на півроку—1 карб. 60 коп. на чверть року—85 коп.

Адреса Редакції й контори: Київ, Благовіщенська, № 97

УКРАЇНСЬКІ УЗОРИ.

Збірник *Олени Пчілки*.

3-те видання. Ціна 1 р. 25 к.

Продається в Києві в «Українській Книгарні» (Беззівська, 8) і книгарні *Л. Ідзиковського* (Хрещатик); в Полтаві—в книгарні *Г. Маркевича* (Бульвар Котляревського); в Житомирі—в книгарні *Совинського* (Б. Бердичевська.)

До справи

збудовання пам'ятника *Т. Г. Шевченкові*
в Києві.

Приставши до справи збудування пам'ятника найславнішому українському поетові Тарасу Григоровичу Шевченкові, Полтавська Земська Управа з належного дозволу збирає по всій Росії кошти на цей пам'ятник. Оголошуючи сю святую для українського народу справу, Полтавська Губерська Земська Управа сподівається, що і духовні сини України, і цінителі високого й прекрасного, взявши в ній участь своїми, хоть би й дрібними жертвами, допоможуть поставити в осередкові України—Київ—пам'ятник, достойний великого народного поета. Кошти на пам'ятник збирає Полтавська Губерська Земська Управа безпосередно, а також через громадські просвітні інституції і через довірених приватних людей.

НОВА КНИЖКА:

ТАТОВІ КАЗОЧКИ.

Як бабуся розказували.

Записав *Юхим Сьомченко* Грибинюк.

Ціна 25 коп. Книгарням звиклий %.

ЧОРНА ХМАРА. Що свідоме українство має багато ворогів. навіть між самими українцями, чи, мовляв. «уроженцями юга Росії», се було давно звісно. Завжди була певна горстка перевертнів, що не мали ніякого національно-українського самопізнання, ніякого бажання більших прав для України, цуралися навіть самого слова „Україна“; мало того, такі перевертні охочі були в де-якій мірі навіть шкодити тим своїм землякам, що не втратили, так як вони, почуття національної гідності; шкодили ті вороги різними можливими способами, кінчаючи навіть писанням доносів.

Але-ж власне таке „противодійствие“ патріотичному українському напрямкові було по більшій часті потайним, не йшло від значної громадської сили. об'єднаної для напослідливої боротьби в громадському життю, для боротьби, що наважила йти певною ступою, що наважилася займати ворожу постать проти українства у кожному обсягові ближчого, чи дальшого життя.

Але тепер та ворожа для українства сила власне здобула собі—і одважність, і виразність і плановиту напослідливість.

Сила та визначилася найбільш у Києві. Місто, що може вважатися осередком України, місто, де найбільше згуртувалася праця свідомого українського націоналізму,—дало разом з тим і найбільш визначену супротивну силу: згуртувалася вона і в печаті, і в вищій школі, і в громадському життю.

В Києві заснувалося товариство, що власне має своєю метою отверто йти,—скрізь, де тільки можливо,—супроти змаганнів патріотів-українців. Ся праця ворожого товариства вже й почалася, вже об'явилася досить виразно. З сієї руки ішов протест проти заяви в Державній Думі послів-українців про потреби української школи. Не мало причинилася та ворожа сила й до того, щоб не допустити на київську університетську катедру професора-українця, М. Грушевського—могутню силу теперішнього українського руху. Не проминає та сама сила ніодного прояву успішної української праці,—зараз виступає з протестом, з намаганням пошкодити тому успіхові, скільки можна: ледви намітив київський горожанський комітет місце для *розрішеного* вже пам'ятника Шевченкові,—зараз почався крик палкого заперечення; склав київський університетський уряд план

лекцій на прийдешній рік учіння, встановивши там *лекції української літератури*, починаючи від давнього історичного часу,—зараз залунав крик протесту від тієї самої спілки: „не треба! на віщо? яка українська література від 16-го віку?“ і. т. д.

Таким чином, спілка, ворожа українству, вірно стоїть на своїй постаті, пильно стежить за кожним кроком українців і не проминає ні одного приводу, щоб виступити ворожо.

Таке становище утворило київське життя... Чорна хмара йде невідступно і хотіла-б обгорнути все життя.

Яка-ж на теє має бути рада?—На нашу думку, не треба перше всього легковажити ворожу спілку. Не треба думати, що це щось дрібне, нікчемно-безсиле. Ні, це—сила, сила досить потужна, що має змогу робити перешкоди, наробити шкоди—багато (уже чимало й зробила). Треба не закривати очей на ту силу, а шукати способу, як ратуватися від неї.

Більш ніж коли треба свідомому українству шукати собі ґрунту та поширення в тих обсягах громадянства, що беруть участь в громадському житті. Треба єднати собі земські й городські сили, щоб вони дійсними життєвими заходами пособляли здобуванню прав для України, щоб насупроти ворожій чорній хмарі—становили свої діла.

Не скажемо, щоб у нас тих прихильників було багато, але все-ж вони єсть—і тепер їх обов'язок стати пильніше до поради українській національно народній справі,—коли вона справді їм дорога

Державна Дума.

Засідання 23, 24-го Травня.

(Дрібні законопроекти. Обрахунок морського міністерства).

Після оповіщення біжучих справ Дума ухвалила сім дрібних законопроектів і передала їх в Державну Раду.

Далі докладчик Звягінцев повідомляє Думу, що комісія зменшила обрахунок морського міністерства на 13,112,130 карб.

Цим поменшенням Дума відкидає і 9 мільонів, що міністерство призначало на збудування нових кораблів. Докладчик зазначив, що увесь лад морського міністерства ні-до чого не здатний, ч

яку частину його не заглянь—всюди страшні не-порядки.

Після промови докладчика почались суперечки. Праві депутати стояли за те, щоб дати грошей на будівання флоту, а ліві доказували, що всі гроші пропадуть марно, так як вони пропадати й до сього часу.

Голосуванням Дума великою більшістю поставила не давати грошей на збудування флоту і згодилась зменшити обрахунок морського міністерства згідно з постановою комісії.

Засідання 27 і 29-го Травня.

(Дрібні законопроекти. Обрахунок воєнного міністерства).

З доповіді редакційної комісії Дума ухвалила і передала в Державну Раду скільки дрібних законопроектів, в тім числі про заснування казначейств у деяких великих селах.

Далі докладчик Гучков, розглядаючи обрахунок воєнного міністерства, зазначив ті хиби, що помічаються у військові. Промовець говорив, що слід звернути увагу на лихе становище військового міністра—його влада має мале значіння, бо його влада поділяється між кількома особами: так головою артилерії є Великий Князь Сергій Михайлович, головою інженерів—Великий Князь Петро Миколаевич, головою військових шкіль—Великий Князь Костянтин Костянтинович. В кінці промови Гучков сказав, що коли ми маємо право вимагати від народу всіляких жертв для державних інтересів, то маємо право вимагати і від тих осіб, щоб вони зреклись своїх посад.

Після промови Гучкова почались суперечки. Праві депутати дуже незадоволені промовою Гучкова і увесь час нападали на неї, та нічого розумного вони не сказали, а Пурішкевич, як звичайно, почав лаяти лівих депутатів і ті вийшли з засідання, бо Предсідатель не хотів спиняти Пурішкевича. Другого дня, 29 травня, Дума прийняла формулу бюджетної комісії і ухвалила обрахунок воєнного міністерства.

Внесено в Думу запитання з приводу подій в Катеринославській тюрмі. Голосуванням Дума одкинула негайність запитання. На черзі внесення 39 членів про зміну існуючого закону для селян відносно земельних і натуральних повинностей.

Дворянинов, (правий), підтримуючи внесення, говорить, що не тільки селяне повинні содержитсяи волості та сільські правління, а і всі ті, що живуть в тім селі чи волості. Більшість депутатів, навіть частина правих, висловлюються за зміну старих законів для селян.

Суперечки відложено на друге засідання.

Засідання 30-го Травня.

(Дрібні законопроекти).

З початку засідання Дума розглянула скільки дрібних законопроектів, в тім числі про зреформування канцелярії міністра внутрішніх справ. Голосуванням Дума більшістю 92 голосів проти 65 постановила видавати плату директорів канцелярії 6000 карб.

На черзі дальше обміркування внесення 39 депутатів про зміну закону для селян, що приходить до земельних і натуральних повинностей. Ліві й поступові депутати домагаються заснування такої комісії, що могла-б розвинути се цікаве питання.

Товариш міністра, Ликошкін повідомив Думу, що уряд, не зважаючи на внесення депутатів, незабаром внесе свій законопроект, що має вирішити зачеплене тут питання.

Дворянинов заявив, що селянські депутати одержують від своїх виборців-селян погрозні листи і тому депутати селяне бажають найскорішого обміркування їхнього внесення, бо вони бояться їхати на літо до дому з порожніми руками.

Дума не змогла голосувати по внесеному питанню, бо на засіданні не було законного числа депутатів.

Засідання 3-го Червня.

(Університет імені Шанявського в Москві).

І в день, і ввечері Дума обміркувала міністерський законопроект про відкриття народного університета імені Шанявського. Міністр народної освіти Шварц виступив в оборону законопроекта і доказував, що коли міністерство й обмежує права цього університета, то лише тому, що це діло нове і міністерство повинно само керувати всіма справами і не довірятись окремим особам. До міністрових думок пристали тільки крайні праві депутати, а всі інші доказували, що міністерство стоїть на перешкоді народній освіті і на всі справи вільної науки накладає свою поліцейську руку. Було ще зазначено, що законопроект урядовий суперечить волі завіщателя Шанявського, що вираючи віддав великі гроші на заснування народного університету.

Дума признала законопроект про народний університет Шанявського негайним і постановила розглянути його по окремих статтях.

Далі Дума ще раз обміркувала внесення 39 депутатів про зміну для селян того закону, що приходить до земельних і натуральних повинностей. Голосуванням Дума постановила заснувати комісію з 44 душ, щоб докладно розглянути це питання і внести в Думу з приводу сього свій доклад.

ВІСТІ.

◆◆ **Проти української школи.** Газети подають відомості, що товариш народної освіти Ульянов висловився проти законопроекту, що внесли 37 членів про навчання в школах на Україні—українською мовою. Ульянов бажає довести, що українська мова настільки близька до московської, що вчити нею українських дітей нема ніякої потреби. Ульянов буде і в Думі виступати проти українського законопроекту.

◆◆ **Штраф за помилку в телеграмі.** Московський генерал губернатор Адрианов општрахував газету „Русскія вѣдомостѣ“ на тисячу карбованців за телеграму з Херсона. В тій телеграмі сповіщалося про смертну кару 20 селян. Херсонський губернатор доніс, що покарано не 20, а 12 душ, і за цю помилку й општраховано газету. Тепер виявилось, що в цій справі винувата петербургська телеграфна контора, бо той чиновник, що списував телеграму, написав помилково замість дванадцяти—двадцять.

◆◆ **Міністерський наказ.** Міністр народної освіти дозволив попечителям шкільних округ увільняти в 1908—9 шкільнім році од іспитів з однієї нової мови тих, що держуть іспит на атестат зрілості.

◆◆ **Постанова ради московського університету.** На останнім засіданні рада Московського університету постановила вдатися до міністра народної освіти з проханням залишити в університеті для закінчення курсу тих слухачок, що були раніш зачислені. Крім того рада прохає дозволу приймати в університет і нових слухачок. До цього прохання рада додала пояснення, що вона не раз уже вдавалась до міністерства з проханням дозволу зачислити слухачок навіть дійсними студентками. Що до заборони поступати в університет духовним семинаристам, то рада прохає, щоб цю заборону було зовсім знято.

◆◆ **Нарада університетських слухачок.** Цими днями скінчилась нарада слухачок всіх російських університетів. В нараді брали участь делегати від Петербургу, Москви, Одеси, Казані і т. д. Постановлено вдатись з „ходатайством“ до ради професорів і до депутатів осередку та опозиції, щоб вони домагались повернення правів університетським слухачкам.

◆◆ **Воротьба проти виходу з громади.** В Саратовській губернії селяне вживають нового способу боротьби проти виходу з громади.

Не дуже давно селяне склали такий приговор: відбирається право у тих, що вишли з громади, вчити дармо своїх дітей у селянських школах.

◆◆ **Кріпацтво на Кавказі.** Державна Дума незабаром має розглянути питання, внесені трудовиками та соціал-демократами, про існування

до сього часу кріпацтва на Кавказі. Добуто відомості, що в де-яких місцевостях Кавказа не ввійшов у життя маніфест про визволення селян з кріпацтва—і там до сього часу є багато „временно-обязаних“ та підневольних селян, що нічим не відрізняються від колишніх кріпаків.

◆◆ **Переселення.** По залізницях Харківсько-балахівській та урало-рязанській що-дня проїздить велика сила переселенців. З підрахунків вороніжського комітету видно, що по одній пензенській залізниці що дня проїздить до 400 вагонів з переселенцями. В числі переселенців дуже багато українців.

◆◆ **Убийство Никона, екзарха Грузії.** В той час, як архієпископ Никон ішов у синодальну контору, до нього підійшов чернець і подав якесь прохання. Не ввів Никон розгорнути того прохання, як чернець два рази вистрелив в нього, а разом з тим з усіх боків почулись ще постріли і Никон упав тяжко поранений. Поранено було й Никонівого послушника. Злочинці миттю кинулись в проулк і зникли. З синодальної контори повибігали люди і побачили, що архієпископ уже вмер, бо одна куля влучила в серце.

◆◆ **Пам'ятник у Порт-Артурі.** В кінці травня в Порт-Артурі відкрито пам'ятник, збудований японським урядом в пам'ять тих російських воєнків, що положили своє життя, обороняючи кріпость. Од російської армії була послана депутація, що положила на пам'ятник срібний вінок.

На Україні.

◆◆ **Закриття Козелецької просвіти.** Заходами козелецького справника Максимовського, з наказу Чернігівського губернатора, закрито філію Чернігівської „Просвіти“ в Козельці. Ті люди, що близько стояли до „Просвіти“, захожуються, щоб „Просвіту“ було хоч з осені відкрито, бо це товариство було єдиним огнищем культурного життя в Козельці.

◆◆ **Поліпшення становища учителів.** Хорольське повітове земство, щоб привабити в народні школи учителів кращою освітою, постановило з початку 1909 шкільного року побільшити плату вчителям з 200 карб. (як тепер платиться) на 360 карб., додаючи до цього ще три періодичні прибавки,—через кожні п'ять літ по 120 карб., тоб-то щоб плата учителям через 15 літ служби дійшла до 600 карб. на рік.

◆◆ **Учительська семінарія в Умані.** На останньому засіданні уманської городської думи постановлено просити губернський земський комітет про відкриття в Умані учительської семінарії. Дума дає дармо під семінарію учасок городської землі.

♦♦ **Курси для вчителів.** Херсонське „Общество взаимопомощи учащихся и учителей“ влаштовує на місяць в Херсоні загально-освітні курси для вчителів. Дозвіл на курси вже одержано і вони мають одкритись 5 червня. Всі учасники курсів платять по 5 карбованців за право слухання лекцій.

♦♦ **Незадоволення церковними школами.** Скільки селянських громад Київської губернії вдалось до вищої губернської адміністрації з проханням, щоб їхні церковно-парахвільні школи було повернено в земські. Селяне незадоволені церковними школами тому, що наука в них ведеться не досить добре, не стає на всіх дітей підручників і т. и.

♦♦ **Земське видавництво.** В Херсоні на засіданні земських агрономів зроблено постанову вдатись до земства з проханням розпочати видавання для селян популярних книжок по сільському господарству. Щоб зацікавити авторів, признано було потрібним визначити сторубльові премії за кращі книжечки. Губернське земство ввело це прохання і розпочало видавати такі книжечки. Ці книжечки будуть розповсюджувати поміж селянами Херсонщини.

♦♦ **Переселенська справа.** Київський губернатор одержав од завідуючого переселенською справою в Приморській області повідомлення, що для переселенців Київщини в цім році призначено 1600 земельних паїв. Ходаки, що мають обдивитись ці землі, повинні прибути в город Нікольськ-Усурійський, а звідтіля їх поведуть на призначені землі. Кождий ходак повинен мати не менш 100 карб., бо сама подорож туди й назад коштує до 70 карб.

♦♦ **Справа пирятинської селянської спілки.** В Пирятині судова палата розглянула справу 6 душ, що обвинувачувались за належність до селянської спілки.

Палата виправдала дві душі, а 4-х, в тім числі українського письменника П. Оправхату, присудила на 1 рік до кріпости. Суд постановив просити, щоб присуд було змінено так: для Оправхати 3 місяці арешту, а иншим трьом—по одному місяцю.

Підсудних обороняли полтавський адвокат Дмитрієв і його помічник Гречановський.

♦♦ **Справа лубенської самооборни.** Ця справа вже давно розпочалась слідством, але до сього часу не закінчена, бо до неї додають все нових і нових людей. До цієї справи прилучено лубенського городського голову. В Лубнах багато кого трушено і се неначе-б то давало нові матеріали до тієї справи.

♦♦ **Конфіскація книжок.** В Полтаві з наказу адміністрації забрано в усіх книгарнях всі

видання „Донской Рѣчи“, навіть ті, що вийшли до 17 октября 1905 р. і дозволені цензурою. Забрано ще видання „Молодой Россіи“, Вятского т—ва і т. и.

Українське слово й мистецтво.

♦♦ **Писання П. Куліша.** Незабаром має вийти в світ під редакцією професора Каманіна перший том писаннів П. Куліша. В цей том увійшли вірші Куліша, що були написані в роках 1843—1879. Всі писання Куліша складуть 20 томів, де будуть уміщені крім белетристики всі його історичні, етнографічні, педагогічні і публіцистичні статті, та листи Куліша до різних особ. Буде ще уміщена повна біографія Куліша, що написав професор Каманін.

♦♦ **Нові музичні видання М. Лисенка.** Незабаром має вийти збірка народніх пісень у хоровавому розкладі, приладнована для учнів молодшого й підстаршого віку. В цю збірку увійде дуже багато пісень, що поділяються так: пісні дитячі (играшки), танки й „корогоди“ молодечі, обрядові пісні: весна—(веснянки), літо—(купальські, петрівочні, зажинивні, обжинкові), зима—(колядки, щедрівки), побутові пісні всякі, пісні ліричні. Далі йдуть пісні історичні. Під кожною піснею подано історичні справки. Поділяються історичні пісні так: боротьба з турками й татарами, боротьба з ляхами (часи Хмельницького), Руїна та правобережна Україна, Гайдамаччина, Україна під Москвою, Руїнування Січі й Запорозжя, Чорноморське військо. На останку йдуть пісні чумацькі, пісні некрутські, цехові (про Купер'яна), а кінчається збірка веселими молодечими піснями. Ця збірка має велику вартість і всі земства повинні подбати про те, щоб вона була в кожній школі, як підручник до шкільного співу.

♦♦ **Українська Муза.** Вийшов третій випуск поетичної антології „Українська Муза“, що містить в собі віршовані твори Глібова, Кониського, Руданського, Мови, Кулика, Александрова, Федьковича, Вербицького і Воробжевича. В „Музі“ уміщено патрети згаданих тут українських поетів, вивлючаючи Кулика.

♦♦ **Громадський ужиток української часописі.** В полтаві, на зібранню членів сільсько-господарського товариства, по відділу бджолярському, постановлено виписати 10 примірників „Українського Бджільництва“;—часописі, що виходить в Петербурзі. Виписано ті примірники для того, щоб перевіритись, наскільки ся часопись здатна до широкого розповсюдження між пасичниками.

* * *

Ой степи мої широкі,
 Ой степи безкраї,
 Не окинути вас оком,—
 Вам кінця немає!
 Не обмірять світу-поля,
 Де ви розляглися...
 Обгортала вас лиш воля,
 Є де розійтися!
 Гарцювала тая воля,
 Кров'ю вас кропила,
 Поки волю та неволя
 Нишком не скрутила.
 Час минав, і все минало.
 Бачили всього ви:
 Від татар сліду не стало,
 І сліди Петрові
 З славним шведом необачним
 Теж позатирались,
 Де козацтво з Сагайдачним
 Правди добивалось,—
 Де ревли колись гармати,
 Де шаблі бряжчали,
 Гаківниці, самопали
 Гучно розмовляли...
 А тепер того немає,
 Тиша скрізь панує.
 Вітер степом повіває,
 Стиха хліб хвилює.
 Тільки знявшись разом вгору,
 Пташка заспіває,
 Та бабак пірне у нору,
 Як шуляк злякає,
 Та далеко геть проїде
 Селянин гарбою,
 Заспіва і пісня піде
 По степу луною.
 З тею піснею сумною
 Голову схиляє...
 Динь спів його журбою,—
 Другого не знає.

М. Чернявський.

В тюрмі.

Коли морок осінньої ночі спускався до долу і обкутував у непрозорий туман землю, коли сіре світло дня зникало і за-мість його панувала сутінь, тоді над тюрмою починали кричати сичі.

— Пу... гу!.. пу... гу!..

Жалібно, жалібно скиглять. А дощ ляпотить, вода з дахів біжить струмочками у низ,—вітер жалібно гуде,—і все це утворює якусь сумну, сумну пісню... І так цілу ніч. В'язні не можуть заснути, бо цілу ніч кожного турбує напосідлива думка.

— Чия черга?

А вранці, коли сірий день хоч трохи розжене чорну п'тьму ночі, в коридорі зачується відправа попа з дяком.

І так що-дня!..

В тюрмі був тіф... В'язні мерли і мерли, а на їх місце сажали нових і нових, і ніколи ні одна камера не пустувала в З...ській тюрмі.

Камера 7 виходила одним вікном на поле, а двома у двір. В цій камері сидів Кузьма. Двадцять два місяці він тут сидить. Трохи чи не два роки як його закинуто до цього кам'яного мішка, де він марно тратить свої молоді літа. Інших випускали, на їх місце сажали нових, а про нього наче забули.

Коли в його камері почався тіф і за три дні поменшало п'ятма товаришами, йому страшно забажалось і собі захорувати... День і ніч думав про своє бажання, аж доки не звалився з ніг... Лежав немичним і не було біля нього ні сестри, ні матері, ані коханої дівчини, почував себе самотнім, як ніколи.

— Брати мої любі, благав він товаришів, воли я помру, а вам пощастить вибратись з цієї неволі то зайдіть у моє рідне село і вклоніться моїй родині...

Впадав в забуття і бачив себе лицарем... Радів духом і веселився серцем, коли в мріях розбивав мури і випускав невольників... Тоді був щасливим над міру. А коли повертався до буття і в його розплющені очі зазірала дійсність з усією жорстокістю і неправдою, то ладен був знов забутись і вже забутись на віки...

Минали дні, минали тижні; сичі кричали, в'язні мерли... З камери № 7 ще двох винесли, а Кузьма не одужував і не вмирав... Надто не добре почував себе в такому становищі, забажалось вже встати на ноги, та не міг... Знесилля скрутило і на довгий час.

Був ще молодий, дев'ятнадцятої весни, не так давно в організмі його багато таїлось життя, воно джерелом било з його,кожен рух його дихав силою, та тепер вже було не те.

Лікарня була завалена хворими і Кузьма лишився слабувати в камері. Двічі на день навідував-

ся до нього лікарь... Був він старий, злий і жорстокий. Кузьма його не любив і не раз прохав товаришів не пускати його, та товариші мовчали і не забороняли йому ходити до хворих.

Коли дрімота сплющувала Кузьмі очі, то він що-разу бачив батька, матір, братів-хазяїнів, селян-сусідів з їх недолею та злиднями. Бачив те все, болів серцем і міркував чим би їм допомогти. Бачив те бідне село, звідки був сам: ось воно розкинулось на двох піщаних горбах... Там далі на рівнині стоїть панський палац, а ще далі,—болота, болота й болота... Скільки оком скинеш розкинулись вони круг села. І було легко йому і весело, коли міг уявити собі рідне село, знайомі болота у всій їх самобутній красі і величності... І не міг тоді не гадати про подробиці життя свого села, а згадавши не боліти серцем...

Що року, як тільки дощі переставали лити, а заморозки заковували в кригу землю, між паном Коробковичем і Домантівцями підіймалась гостра ворожнеча.

Село Домантівка, мабуть, що найбідніше в повіті, а пан Коробкович поміщик на всю губу: всі землі, що геть далеко простяглися від села, належали йому, хоч не відомо по якому праву. Частину тих земель Домантівці вважали своєю обчеською, але Коробковичу до того було мало діла і він рік за роком поступався уперед певними кроками і стягував суміжні селянські землі під свою руку.

Коли через яких небудь років п'ятнадцять пахоті у селян не лишилося і клаптя, то він тоді простяг свої руки до лісків... Не стало й їх, лишилися тільки одні болота, але ж і з них була користь: паша, топливо, риба, і Коробкович ненажерливим оком уже облюбував болота.

Домантівці гадали, що до болот уже нічия рука на посміє простягтися, бо селяне з дідів прадідів володіли ними, але незабаром прийшла чутка, що Коробкович завів позов. Не в одного тоді заболіло коло серця, а в голові заворушилась думка про помсту.

І пригадував Кузьма, що осінь тоді кінчалась так само як і тепер... Дощі вже не так часто йшли, а ранками починали брать і заморозки... Домантівці давно вже наготовили коси і заступили бити болота і тільки чекали на добрий мороз, коли той закує в кригу і нетри й безодні... Ось вдарили й морози пекучі та щей з північними вітрами, два дні неможна було й носа виткнути з хати, а на третій... а на третій в село завітав становий.

Кузьма перестав думати, тяжко йому стало, так тяжко що аж біля серця запекло... Не хотів думати, але минуле не рахувалося з його бажанням, воно само залазило в його голову і слалося перед очима барвистими і виразними малюнками...

Кузьмі вбачалось: ось становий зібрав громаду... „На суд завтра, а до того часу до болот аві пальцем!“ гукнув він до громади... Сказав і мов горю скотив на голови селянам. З суду верталися зажурені і ніяк не могли прийти до пам'яті від того присуду, що одбірає від них болота. Через щось сторонилися один одного і не йшли до дому одним шляхом, а пішли різними, навпростець через болота... І над вечір на тих болотах спалахнула пожежа... І бачив Кузьма, як горіли ті болота.

Сім день як одну годиноньку горіли вони, сім день лютував огонь, нищив, що попадалось йому на шляху, і сказано готував своєю пащею простягав тисячі вогняних рук, випростував сотні тисяч вогняних пазурів і п'явся за тим, чого не міг дістати... Потім пожежа стихла, і тільки велика чорна пляма на сірому піщаному полі була свідком того злочинства. В село нагнали козаків, пішли арешти, труси. Нагаї, рушниці, звірі з людськими обличчями; це все як найяскравіше відбилося в Кузьминому оці... Згадав про голод, холод, про всі муки, що довелося перетерпіти за ці два роки, згадав—і в грудях мов щось запекло.

Через який час Кузьма видужав. В камері № 7 повеселішало, почулась жвавіша розмова, але не на довго,—загальний сум, як завжди, опанував всією тюрмою.

Йшли дні за днями, тижні за тижнями—і чим більше часу йшло, тим гірше почував себе Кузьма. Його гнітила тюремна обстановка, знесиловало тюремне повітря, йому забажалось дійсного життя, так як, здається, ще ніколи не бажалось. День у день він ходив по камері і думав... Думка думку тиснула і ніщо не держалося в голові... Що мав діяти? Був хліборобом з діда прадіда, з малку зрісся з працею і теперішнє байдкування труїло його життя... Щоб не занудитись зовсім, мусив довго ходити по камері. Що дня міряв долівку своєї неволі на всі боки, як тільки було йому зручніше... і тоді тільки переставав, коли в знесилі падав на ліжко. Серце стукало, шуміло в голові, тріщали виски. Кузьма вставав, з жадою припадав гарячим чолом до шибки і замірав на цілі години. Жадібними очима дивився на той світ, що був за ґратами, на тих людей що жили на тім вільнім світі. Порівнював їх з собою, з своїми товаришами і знаходив, що порівняння не може бути...

Коли надійшов свят-вечір, кутя, то вязні всю ніч розмовляли про своїх кривих і від тих балачок в камері здавалось вітав той дух, що був по хатах у той день...

Як настав час спочивку, то Кузьма бачив, як довго ворухилися під брудними сіренькими свитами його товариші. А в ранці чуть світ вони вже були на ногах і мов поприкинали до ґрат, дивилися на волю... Бачили, як на волі гуляли маленькі колядники, бігали з одного двору в другий, і слави-

ли Того, Хто заповідав любов і мир... І згадували себе в таких літах і шкодували за тим, що минулось. Потім приїхали їхні рідні. Стояли по той бік брами і дивились на грати. Кузьма бачив матір, сестру... і її, Оксану. Бачив і не міг навіть привітатись. Що може бути гірше? А там знов пішли дні за днями, тільки не такі вже сумні, віяло чимсь новим, чудось життя, воскресав дух бадьорості... Сніг на стецу зник. Зачорніло навколо, а потім все услалось різнобарвним килимом. Настала весна і Кузьма од вікна й не одходив.

Перед виликодними святками вязнів випустили на волю, і в камері зостався один Кузьма... Треба було мати велику силу волі, щоб не розбити голови об мури... А весна брала своє: дерева вкрились листом, повертались з теплих країв птахи... Через тиждень та й орать будуть... От і степ висох, час орати...

...Був вечір, смеркало... На землю лягали тіні, щільно—одна повз одну, одна повз одну, що хвилини сутеніли і мов серпанком обкутували собою землю. Кузьма стояв біля вікна і дивився на степ, залитий вечірнім промінням сонця... Скільки думок викликав цей степ в його голові.

— Дай заворожу сам собі: коли завтра буде в степу хто орать, то буду скоро на волі... Ні, не те,—коли буде хто орать, то втечу...

Мороз і жар сицнули в його по—за шкурою... Втікти?... Як він раніш до цього не додумався?!

Далеко за північ ліг спати, а встав як у пізній свіданок. Надійшов до вікна і похитнувся... Зараз же за брамою, як раз перед в'язнем, сірі волики тягли новий, ясний плуг, що клав по-зад себе велику, довгу, борозну. Замислившись ішов по борозні плугатарь і голосно гукав на волів... Скибу за скибою кравав плуг землю і клав одну на одну. Кузьма не зводив очей з цієї звичайної, але милої для нього картини.

— На ярину орють... шепотів він. На розі плугарь загавився і воли звернули дабе. У Кузьми з нетерплячки аж дух захватило:

— Соб, соб! загукав він на весь голос.

Кузьма намислив втікти і втікти як найскоріше...

Коли настала ніч, молодий весняний місяць згас і в небі світили тільки зірки, він почав пилати грати. Залізо гарчало, але зтиха, як та залякана звірина... Кузьма зупинивсь, прислухався і знову пилав; в висках стукало, серце билось, руки тремтіли. Він вже каюся в думках, що розпочав таку небезпечну справу, але не переставав, руки сами якось працювали.

Шмат грати виписнув у його з рук і з великим грюкотом упав додолу...

Ой! скрикнув Кузьма і мов закам'янів на місці.

— Хто йдоть?...

Кузьма мовчить.

— Хто йдоть?!...

Тихо, відповіді нема.

— Пора... подумав Кузьма... і в голові й висках застукало: „пора, пора, пора“...

Обдививсь навкруги і зиркнув у низ... Там щось бованіло: не то людська постать, не то пакіл, нап'яятий чимсь сірим...

— Вартовий... Промайнула думка в голові Кузьми.

— А, воріття нема!

Простягсь тілом, щоб плигнути додолу, глянув туди і побачив, як щось вдарило йому в вічі плямою вогню... У вухах залунав вистріл, а в грудях зацеміло. Перехилився на бік і впав назад, на долівку в свою камеру...

Все попливало перед очима і змішалося в голові—і тільки думку, що і вмере не на волі, як найвиразніше відчував усією істотою.

Омелько Островський.

1908 р. Київ.

* * *

Ниви широкії, зерном засіяні,

Темні, неначе осіння ніч;

Люди потомлені, працею зморені,—

Згинули в рабстві і сила, і міч

* * *

Сонце весняне засяє над нивами.

Килим зелений застеле поля;

Воля жаданая, в квіти повитая,

Радо між людьми колись загуля.

* * *

Ниви одягнуться в золото ясне,—

Буде робота загальна жінцям;

Пам'ятник слави високий збудується

Щирим та мужнім за волю борцям.

Никонор Онацький.

Лебедин, 1907 р.

У суддях.

Один випадок навів мене на думку про велике пекуче питання. Випадок був ось який: сусід мій, селянин Кузьменко,—що й тепер жив-здоров і не дасть мені збрехати,—недавно був у повітовому городі в окружному суді за присяжного. Як вернувся він до дому, я й почав його розпитувати, що і як там робилось. Розповідавши мені здебільшого, які там були справи і як за що кого осужено, якось зачепив він діяльність голови суда, се-б

то председателя,—що який він там, мовляв, найстарший всіх, як він всім ділом орудує. Між иншим Кузьменко спогадав:

— Оце, каже, як діла затягнуться дуже довго, то председатель тоді й скаманує:—Ідіть перерипайтесь, на стільки то минут, а тоді знов за діло.—

І запало мені в думку те Кузьменкове слово—„перерипайтесь“. Я догадався, що це він руське слово „перерив“ перетолкував по своєму, на „перерипайтесь“. Та й подумав я собі,—скільки ж то там у суді сказано було ще далеко більш мудраційних слів, і руських і чужоземних, таких, що Кузьменко, та його товариші не тільки не зрозуміли, а вже ніяк і перетолкувать не з'уміли! А ще ж треба сказати, що Кузьменко й грамотненький: не згірше якого дяка псалтир читає на крилосі в церкві. Отже міг би він тямити трохи більше від кого иншого з того простацтва.

Міркуючи далі, погадав я, що може часом щось дуже важне в судовій справі,—таке, що від його або поратунок, або згуба иншого чоловіка залежали,—сказано було такими незрозумілими для присяжних словами; може, через се, замість оправдання, запроторили, когось туди, куди, мовляв, Макар і телят не гонив!..

Та й сам я, теж бувши колись у присяжних, знаю добре, що там у суді всі освічені люде, такі, як председатель, прокурор, адвокати, часто-густо говорять словами, зовсім не зрозумілими для инших, мов би вони тільки бажають сперечатися одно з одним, а про те їм і байдуже, що їхньої суперечки зовсім і не второпують ті люде, кому се треба більше всіх знати! Одно слово, як розбіраються справи в окружнім суді, то розбіраються таким ладом, мов би й всі присяжні такі самі освічені люде, не менш як прокурор, чи председатель; нікому з тих орударів справи й на думку не спадає, що инші присяжні й слова „перерив“ гаразд не второпують!..

Так ото ж, кажу, подумав я, що як то воно, може, через незрозумілу мову буває часом і суд несправедливий. І чи не краще-ж булоб, щоб у суді вживалася крайова, народня мова! Отже й з сього поводу знов і знов думається, що як „кожда птаха“,—мовляв співець псалмів царь Давид,—„обріте собі хramину, горлиця собі кубельце“, то так бажається всім людім мати свою „святую хramину“,—ужиток своєї предківської, рідної мови!..

Як то кажуть, де знайдеш одного гриба, там шукай і другого, то так і мені трапилося після розмови з Кузьменком. Спогадав я другий випадок, що трапився мені років з 15 перед сим. Був я тоді теж покликаний у присяжні. Між иншими довелося таку справу судити:—що обвинувачувалось два старих чоловіки, років по 60, за невірну присягу, і один молодий чоловік 20 літ за те, ніби він підмовляв тих двох свідків дати неправдиву присягу.

От, як скінчилося слідство на суді, зачинили нас в окрому кімнату,—розсуджувати справу тих підсудних. Було нас присяжних 11 мужиків і 12-ий попався—пан; та ще й пан не аби-який, а сам колишній председатель Мирового З'їзду;—його ми, всі присяжні, й вибрали старшиною про між нас. Отже, як опинились ми зачинені в кімнаті, наш пан сів собі одразу за столом як у себе дома, а ми всі не знаєм, що й почати... Давай він нас просить мов гостей, щоб сідали, а ми боїмося перед ним і пару з уст пустити, не то щоб сідати. Ну, таки примусив він нас, посадили ми, се-б-то попри-тулялися з краєчку на стільцях. Добува пан свого тютюню, дає кожному, хто бажав курити, цигарку.

Стали балакати про справу. Кожен з нас почував, що все сказане прокурором, та председателем, з нас усіх розібрав хіба тільки пан. Отже, одно те, що се був пан, а друге, що проміж нами він був самий тямущий, надало йому таку повагу, як то кажуть—такий „авторитет“, що ми боялись і обізватись, не то щоб перечити йому. А тут ще й тая цигарка. Здається, воно дурниця, а все-ж воно ніби якесь частування, а коли чоловік тебе частує, то вже якось ніяково йому перечити... Та й не звик наш брат до такого поведіння: у житті боївся й підступитись до пана, а тут сидиш за одним столом, куриш з ним,—ну як тут будеш суперечити!

Покуривши трохи, пан голова й каже:—А ну, хлопці, берімося до діла. Не знаю, як по вашому, а по моему—діло зовсім ясне, як п'ять пальців. Як ви думаєте?

— Та щож, кажуть присяжні, міркуйте вже ви,—бо ви й закони знаєте і все краще від нас розбіраєте... Я один мовчу.

— Та ні—каже пан:—я таки хочу й вашу думку знати: щож так на мене самого все зв'язувати!—

— Ну, все-ж,—кажуть люди,—як ви більше знаєте, то кажіть перше ви свою думку, а потім уже й ми...

Як видно було, ні один і не силкувався щось думати, або може й не хотів показати, перед таким паном, що там надумала мужицька голова.

— Мені так здається, що всі три підсудні винуваті,—почав казати пан, побачивши, що таки йому першому треба казати свою думку:—

— Та щож... кажуть инші,—либонь, що й так: винуваті!

От, як вийшла така згода, то швиденько й постанову написали. Взяв наш старшина ту постанову і, кивнувши на инших, рушив, щоб нести її вже в судову світлицю,—уже й постукав, щоб одчиняли. В ту саму хвилину спиняю я пана старшину нашого, та й кажу:

— Ні, пострівайте, либонь тут велика помилка вийшла! ось верніться, та трохи помірковано. Мусів

пан вернутися до стола, і почав я йому й усім говорити, яка саме помилка трапилась.

Нагадав я, коли саме та справа була, що ті дітки неправдиво по їй присягали; було це 4 роки назад. А скільки-ж тоді літ було тому парубкові? виходить, зовсім хлоп'ям був. Невже-ж би якийсь там блазень міг-би намовити таких сиваків до ложної присяги? Невже-ж би вони, йдучи на таке злочинство, послушали-б його!

Почали метикувати люді... Кажуть:—та таки й правда, що навряд чи воно могло-б так бути“!..

Почав я далі розбирати, та доводити. З діла видно було, що хлопець той був ще й круглим сиротою і оті два дітки хотіли кожен перетягти його, неповнолітнього, жити до себе, щоб загарбати сирітське добро. Ну, то ставши на суді, вони могли й без його намови наговорити всячини, що те хлоп'я й не знало, могли показати „на вербі груші“!

Розметикували і всі, що моя думка мабуть правдивіша, та й рішили:—молодого хлопця зовсім ослобонити, додавши до написаного слова „винoven“ маленьке слівце „не“; тільки про двох старих залишили без переміни,—що вони винні.

Се діло й тепер лежить в архіві Чернігівського окружного суду і багато є в живих тих присяжних, що зо мною були тоді.

Отак і перевершили справу!

Отже й вертаюся до того, що може й частенько діла рішаються присяжними не по правді через те, що присяжні не добірають ладу як слід; а се перше всього може бути через те, що говориться на суді незрозумілою мовою; а друге, що частенько бере перевагу панський голос,—людини, мовляв, більше тимущої. І тут нема нічого дивного. Адже перед тими „авторитетами“, перед тією більшою змисленною силою, і всі звикли кланятися; де-які здатні й всяку дурницю, що йде від того „авторитета“, вважати за якусь там святощ, бо страшно, щоб не зостатися самому в дурнях: „а може-ж“, мовляв, „то в мене толку не хватає, а воно щось дуже розумне говорить!“

А тим часом, може, й краще булоб не дуже-то вже покладатися на ті „авторитети“, а таки й своєму розумові простір давати.

Та й для „авторитета“, може, часом не добре, коли він зовсім не зустріває собі заперечення: стає він тоді занадто певним у собі,—мовляв, самонадійним. Отож воно чи не так було,—аж поки я не озвався,—й з тим паном, нашим старшиною присяжних: що він вже занадто впевнився в своє велике розуміння, проти нас, простаків, та й не потурбувався глибше заглянути в справу.

Е. Копил.

Черніхівська кривава подія.

В 18 ч. „Рід. Кр.“ ми подали коротку звістку про сумну подію, що сталася в с. Чернихові, в Галичині, 12 мая. В той день більш ніж 15 невинних українських селян стали кривавою жертвою шляхетсько-польського панування в Галичині. Галицькі жандарми вкупі з побережником польського графа Коритовського забили семеро людей,—в тому числі одного 14-літнього хлопця і дві жінки (одна була вагітна),—і тяжко ранили шестеро людей,—в тому числі 13-літнього хлопця і дві жінки. Були ще й легко зранені. Мало не всі рани зроблено ззаду.

Загальна причина сього нещастя, як і всіх нещасть галицьких українців, є в тім, що в Галичині панує не австрійська конституція, а шляхетсько-польський лад. А там, де сливе вся адміністрація складається з людей чужої нації, ворожої для краевого народу, як в Східній Галичині, там, де та адміністрація майже безкарна, як галицько-польська, там, де парламент не може, чи по щирості не хоче, примусити найвище державне правительство зробити лад в краю,—там краєвий народ, (в Східній Галичині—українці), є засуджений на незчислимі нещастя.

Безпосередньою причиною кривавої події в Чернихові став закон про риболовлю, ухвалений галицьким соймом в 1887 р. По сьому закону старости (як наші ісправники) ділять річки на частки, що звуться в Галичині ревірами. Кожен ревір з публічного торгу оддається в аренду на 10 літ. Ставати до торгу можуть лише поодинокі люди, тому українські сільські громади не сміють ставати до торгу. Крім сього староста не мусить віддавати в аренду ревір тому, хто дає найбільше, а може оддати тому, хто для старости „вважається найліпшим арендарем“. Так говорить 15 постанова рибацького закону. Тая ж постанова каже далі, що „арендар може і на дальших 10 літ заарендувати відповідні ревіри без торгу, коли він точно сповняв свої обов'язання, коли не допускався жодного переступу рибацького закону і коли на нових 10 літ підвищав чинш принаймні на 20 процентів“. Вже через самі ці постанови українським селянам неможливо брати в аренду риболовних ревірів. Очевидна річ, що для старости,—звичайно, польського пана,—український селянин завжди буде „взглядно“ найгіршим арендарем, хочай би він і давав найбільший чинш. І такі випадки, коли селяне дають за аренду найбільший чинш, а ревіри заарендовуються панами, справді раз-у-раз трапляються в українській Галичині.—Обтяжує аренду селянам ще й 17 постанова сього закону. Вона змушує арендаря положити в старостві заставу, для забезпечення того, що арендар додержить умови; заставу вкладається в розмірі дволітнього чиншу; за-

кладати муситься або цінні папери, або *готівку що лежить без проценту*, а таким способом робиться шкода арендареві. Отсе—засадничі, законні, перешкоди, що стоять українським селянам поперек дороги в набуванні права ловлення риби. Чогось ліпшого од галицького сойму й ждати не можна. Але галицька адміністрація до гнету економічно слабких народних мас, оснований на законах, вживає множество своїх незаконних крутість, щоб лише догодити шляхті.

Так в риболовлі старости ділять ріки на величезні „ревіри“, од кільканайцяти і до кількадесяти верст задовжки, щоб таким способом не допустити до аренди незаможних українських селян. Таким чином в українській Галичині 90 процентів заарендованих рибальських ревірів знаходиться в руках польських панів. Правда, багато сих арендарів сами не ловлять риби, а од себе ще оддають в аренду,—лише не українським селянам. А се ще більше одзначає несправедливість закону, ухваленого польськими панами в своїм соймі. Тут треба ще зазначити, що арендарі, польські пани, платять за величезні ревіри надзвичайно малий чинш. Граф Коритовський за великий ревір на Сереті платить лише 10 корон чиншу—4 рублі на наші гроші. Се можливо лише завдяки законові, що дає право старості оддавати ревіри в оренду тому, кого староста вважає вигідним арендарем, хочай би він платив до сьмішного малий чинш.—От за сі 4 рублі семеро людей забпто і кільканадцятєро покалічено.

Діялось це отак.

Через ґрунти чернихівської громади тече ріка Серет. Від давних давен і до сього року ловили Чернихівці в сій ріці рибу всюди, де ріка припірає до селянських ґрунтів. Лише сього року староство постановило виарендувати право риболовлі в сій ріці і призначило день для торгу. Громада Чернихова уважала таке урядження великою для себе кривдою, але постановила не противитись йому і не дати видерти од себе право володіння рікою. Без сеї ріки громада просто не може існувати, бо крім риболовлі конче потрібує її для напою худоби, прання і под.. Через се один з громадян, в порозумінню з громадою, предложив *значно більший чинш, ніж инші люди, в тім числі і чернихівський пан гр. Коритовський*. Але староство оддало право риболовлі *графові*. Сього не досить. Про своє рішення староство повідомило лише графа Кор.. Громада не дістала від староства ані жадного повідомлення, ані заборони дальшого користання з ріки. Не знаючи нічого про рішення староства, 12 мая пішли ловити рибу в Сереті один хлопець і один старший господар; поблизу прала хуста хлопеца мати. Змовлені наперед жандарми і побережник графа Коритов. лише ждали сього. Вони забігли селян з двох боків, заарештували всіх трьох і повели до вїйта.

Вість про се рознеслася по цілому селу; почали коло хати вїйта громадитись люди, переважно жінки й діти, бо чоловіки були в полі на роботі. Всі, і арештовані і зібрані, домагались лише одного: щоб вийшов вїйт і сказав, чи справді він одержав рішення староства, що право риболовлі віддано гр. Коритовському. Однак вїйт не виходив. Жандарми казали, що його нема вдома, що він в полі; але народ знав, що він вдома, лише не хоче показатись, і звачив ждати його хочай би цілу ніч. Хутко надїхали з поля сини вїйта і сказали, що батька в полі нема, що він вдома. Тоді 13-літній хлопчина, щоб переконатись, чи є вїйт вдома чи нема, перескочив в город, підійшов до вікна й заглянув в хату. „Вїйт в хаті“,—крикнув він і відскочив од вікна. Але в тій хвилині з того-ж самого вікна вистрілили. Хлопчина, поцілений кулею в голову ззаду, зробив скілька кроків вперед і упав мертвий. Зараз потім ударив з хати, лише з другого вікна, другий стріл в людей, зібраних перед хатою. Обидва ці стріли впали з ручниці побережника, що весь час сидів *в хаті*, коли жандарми зовсім безпечно сиділи *в сіннях* при одчинених дверях.

Народ остовпів. Хтось крикнув: „Гвалт, нас вбивають, втікаймо!“—і всі кинулись до воріт. Але не всьпів пролунати вистріл, не всьпіли люди опам'ятатись од страху, як почули голос старшого жандарма. Два рази *швидко* вимовлені слова: „В ім'я права—розійдіться!“ (розумієся по польськи, що не всі й розуміли) і в масу, що за яку хвилину розбіглася-б, впали один по другім три залпи. Наслідок звисний: сім небіжчиків і кільканайцять калік.

Всі свідки без винятку зізнають в один голос, що з боку народу не було найменшої зацепки, навіть словами; найліпший тому доказ, що до перших вистрілів побережника жандарми цілком спокійно розмовляли з народом.

Отсе правдивий образ нечуваної по своїй дикості й жорстокості події, можливої лише в Галичині. А тепер, на закінчення сього образу, ще два характеристичні факти. Несчастливого дня равно всі три жандарми, герої сеї страшної події, були у графа Коритовського. Чого?! А другий факт: один з сих жандармів, йдучи до ріки, спіткав по дорозі знайомого господаря. Коли господар почав з ним розмовляти, жандарм швидко з ним попрощався такими словами: „Дайте мені спокій, не маю часу, мушу спішитись до Чернихова,—там ниньки щось буде“!...

Коли жандарми зробили своє криваве діло, прийшла черга на польських писак. Вони, як звичайно, навзаводи пустились боронити „честь“ галицьких адміністраторів. Хоч справа була занадто ясна, щоб її можна було заплутати, вони всеж пробували. Перш усього розписались про те, що заарештовані чоловік, жінка і хлопець, зловлені на

крадежі риби. Але сам *війт* признав, що в *громаді* ніхто не знав, що *ревір* оддано в *аренду* *гр. Коритов..* До останньої хвилини не було жадної заборони ловлення риби, і кожний міг користатись річкою зовсім вільно. Попавшись на одній брехні, мусіли писакі шукати другої. Вони видумали байку, ніби селяне кидали на жандармів камінням, та ще таким великим, як дитяча голова, і жандарми в обороні свого життя мусіли ужити огневої зброї. Але є свідки, що бачили, як в *вівторок рано*, на *другий день по стрілянні*, *хлопець війта* носив до *хати каміння*, на доказ ніби-то нападу селян на жандармів. Коли ж і ся байка не могла сповнити завдання, польські газетирі почали говорити, як з огню, то про „бунти“ „ошалілого хлопства, та не-сумлінних радикальних агітаторів“, то про „українське гайдамацтво“ і под..

Нарешті вони потрохи договорились до того, до чого звичайно договориються всілякі круті; з їх слів виходить, ніби-то українські селяне зумисне дають себе постріляти, щоб українські парламентські послы мали чого нападатись на поляків в парламенті. Добрий, справді, спосіб боротись против когось тим, щоб підставляти свої груди під його кулі!.. Стара пісня! Як старе й те, що політику польської шляхти й адміністрації боронити може лише льокайська печать.

Політика польської шляхти в Черняхівській події дуже проста. Шляхта клями хотіла вибити з голов українських селян їх давній економічний світогляд. Український селянин не в стані зрозуміти, як можна заборонити йому робити те, що вільно робили його батько, дід, прадід; він не в стані зрозуміти, як можна заборонити йому ловити рибу в річці, що припирає до його землі,—як можна заборонити ловити рибу, що сама собі множитьсь й росте без найменшого чийогось догляду. Для нашого селянина се так само незрозуміле, як те, коли б йому заборонили брати воду з криниці на своїм власнім подвір'ю. Не може він зрозуміти й того, як се арендар ревіру, користаючи з свого права володіння, може безкарно топтатись по його траві, чи по городині на березі ріки. Так само наш селянин не може вважати справедливим закон, що за яких небудь 5—10 рублів оддає значне багатство одному польському панові, коли давніше з нього жило багато бідних селян.

Не клями, лише справедливими демократичними законами можна одвернути такі нещастя, як Черняхівське, що раз-у-раз трапляються в українській Галичині, як не з приводу рибацького, так з приводу ловецького, або подібного.

Історія знає приклади відносин трохи подібних до українсько-польських в Галичині. Чимало фактів показують, що в Галичині можуть повторитись Ірландські способи боротьби. Що ж робити, коли польська шляхта засіла в своїй башті, галицькому соймі, достає підмогу з Відня й знати не хо-

че історії. Але що вільно польській шляхті і її слугам, то не вільно державному правительству.

* * *

В середу, 14 мая, відбувся похорон п'ятих селян, застрелених на міській. На похорон прибуло більше ніж десять тисяч селян і чимало інтелігенції; прибули й де-котрі парламентські послы. На кладовищі над домовинами були промови; з послів промовляли Бачинський і Остапчук.

Нещасливі жертви галицько-польського безладдя ще й в домовинах не знайшли спокою. Граф Коритовський, очевидно боячись народного гніву, спровадив собі ескадрон драгунів і поставив їх недалеко від дороги, що провадить на кладовище. Під час процесії опинився на волі драгунський кінь і кинувся на процесію. Народ, знаючи, що в Галичині можна ждати самих неймовірних річей, подумав, що той кінь є тільки приключка, і, щоб не дати можливості вмишатись драгунам, почав розбігатись куди хто бачив. Багато людей при тім покалічилося і поспувало собі одержу. Шож робив тоді ротмістр, граф Козебородський? Замість того, щоб послати скількох драгунів, щоб зловили коня, він найспокійніше дивився на те все, доки кінь сам не впав, заплутавшись в стремена. Той графський спокій ротмістра Козебородського лише упевних багатьох, що, може, той кінь на волі був лише приключкою, щоб ще й на похороні могла бути ужита австрійська державна зброя против українського народу.

М. К.

В тайзі*).

(уризок з подорожі від Полтави до Великого Окіану).

Сувора зима стоїть. Мороз, сибірський мороз крем'язний, тріщить, аж скалки скачуть. Зривається часто хуртовина, щедрою рукою устила снігом дорогу і не дає їхати нашому поїздові в свій час. То путь засипле снігом—і ми повинні стояти, поки робочі на-швидку розкидають кучугури, то рельса трісне від крем'язної сили морозу—і знову стоянка, поки на-швидку положать нову рельсу. Пасажири бере нетерплячка, щоб купити на станції харчів, та окропу на чай. Ось кудись приїхали... Якась станція... „інск“. Гамір, галас, метушня... Одні пасажири виходять, другі поспішають місце захопити. Чути суперечку. Перед станцією чистий содом! Ще скільки хвилин гвалту—і стихло; люди в нашому вагоні розмістились, заспокоїлись. Раптовно, мов поривом вихру, одчинились двері і білі клубки холоду посунули в наш вагон, а з них, мов привиддя, виринула висока, могутня постать бравого москаля.

*) Тайга, по сибірському—великий ліс, пуща.

— Чорти! А-а!—ревів він хижим звірем.—А-а! Які небудь кондуктори сміють балакати!... Га? балакати сміє кондуктор! Чорти! У-у-у! Дістпліна требує бути на посту—і повинен бути: не розсуж—дать! Так!! у-у-у, мерзені, падлюки! я їх! я їх!!!

— Котрий клас?—обізвався він до пасажирів, хутко перемінивши хижий рев лютого тигра на лагідний спів соловейка.

— Перший, буркнув хтось незадоволено з свого купе і зараз грюкнув раптово дверима.

— А-а-а! Перший! Добре! дуже добре!.. Ей, ти! Хто там!? Слухай! Кондуктор! Дай місце капітанові охранный роти, чуєш? Охран-н-ної роти!—При цих словах, убуркована снігом постать капітанова виправилась величаво-грізно і дпенькнула шпорами,—начувайся, мов... Дзвеню, на-вішки даю!..

— Кондуктор витягся у струну і моргав очима.

— Та найкраще, що-б можна було розправитись „во всю“. Еге-ж! Чуєш?—„во-всю-ю!“ Я російський чоловік, люблю розправити кістки!.. Так! люблю!.. А щоб то клубочком, клубочком звитись, скрутитись, ні, ні!.. Я не такий! Російський чоловік—душа на розпашку; а тут бестії отак клубочком, клубочком, в тайзі, під кущиком люблять скрутитись у три-погибелі; на спокій після праці... хе-хе-хе... на лаврах одпочивати, хе-хе-хе!.. А я їх, голубчиків, а я їх, падлюк, і наврив, приборкав, змолотив!.. Та-а-а!.. Десять голубчиків! десять клубочків у тайзі й зловив!.. Хе-хе-хе!.. „железничків“, забастовщиків... У-у-у! чорти!.. До праці рук нема, бастують, а до кас, до урядових скарбів—сверблять у них руки, сверблять!.. а потім у тайгу клубочком, дух притаїть; і звір'я хижого не бояться!..

Де-які пасажири повисовували голови у щілини, з своїх купе, і, дивуючись, розглядали велетня, де-які обзивалися й собі до його.

— Еге! а я таки забалакався,—рявкнув капітан сам собі і кулею вилетів у двері, як і влетів.—А ти стережи мого купе,—grimнув він своєму вістовому по дорозі.

— Слухаю, ваш-скородіе!—гукнув вістовий і, витягшись у струночку, „ів начальство очима“.

— Дуже хоробрий наш камандер! У-у-у, хоробрий!—Салдат-великорус аж очі прижмутив, а потім гордим поглядом зирнув навколо і браво мотнув головою.

— Десять душ переловив учора. Йй Богу!—І знову москаль гордо обвів очима пасажирів.—Як, значіться, зповістили нас про грабування почти, він з нами і „свиснув“ у тайгу. Летимо на саночках, куди попало, навмання, аж дух захоплює; гульк,—два голубчики крадуться... Ми тінню за ними, за ними... Оглянулись вони,—аж горе! вони тоді з лівольвертів клац, клац!—Не клацай даремне зязьком!—гукнули ми: у вас шість кулько, а у нас двісті, або й більше! не переб'єш! Здавайся!—Вони тікати!—Стой! Не то на місці поляжете!—гукнули

ми і зробили приціл. Бац, бац! жарнули ми, мов на перепелів; а вони побачили, що непереливки, попадали в сніг і дух притаїли. Отак краще! забрали їх голубчиків жив'єм,—аж воно желізнодорожники. Признались, повинились, як дуло до серця приставили. Йй Богу, признались. Усе одно як попові на духу! і усіх чисто виказали. А наш, не будь дурень, та в тайгу, за ними. Кружляли, кружляли вони, водили нас, цілісінкий день морочили, але таки наша взяла! „прихлопнули“ таки ми їх! Так таки й зуспили їх у куцах, під деревом і впіймали! Прорили сніг і лежать собі, мов вовки в кольчеті. Зуспили ми їх сонних; тікати нікуди, ну і забрали жив'єм „красного звіря“! А наш, не будь дурень, до них:—Такі-сякі, я вас до розстрілу! признавайтесь! Багато вас? де пніші?—Ну, і признались: два з поїздом свиснули... Ну, а наш, не будь дурень, наздогінці, і зуспів одного, а другий—счез... Бастовщики все... Салдат сумно кивав головою.—От гріхководники, прости господи!.. Бога не бояться і людей не стидяться! І не хотять признається, що крадуть скарб царський; „ми“, кажуть, „якспроацію“ зробили. Хоть кіл їм на голові теши! Тепер на нас, салдат, зуби точать, похвалку женуть... А щож ми! наше діло—закон держи, присягу сповняй; а помірають, так помірають,—раз мати породила, раз і вмірають! так і присягу держали. Воно, звичайно, як подумаєш,—жінка, діти, сиріток шкода... але присяга... одно слово—присяга!..

Москаль дивився навколо себе ясно-блакитними, промінчастими очима і щось дитяче грало в них; і сумом німим обхопило душу, і серце зачепило... Дитяча віра в сеї людини і щира, до смерти щира праця!..

Свиснув паровоз, дзвінок ударив тричі, і поїзд тихо рушив. Москаль зашамотався, заглядав у вікно, у двері, торопливо оглядав пасажирів; кондуктор тяг його за рукав з першого класу в третій, потребував білета; москаль, зляканий, бурчав щось про капітана,—далі, гукнувши щось жалібним голосом, вистрибнув прожогом з вагона...

— А де це мій вістовий?!—гукнув зненацька капітан, ускочивши в вагон:—От бестія!

— Він дуже щиро оберігав купе і не хотів одступатись від свого поста, але його силою випхали, яко безбілетного,—обізвався високий, гнучкий як тополя, стрункий як дубочок, старий Осетин.

— А, чорт!... Та знаєте,—зрадів капітан, що в де зачепиться,—я задержався в компанії приятних паній... Рушив, знаєте поїзд, я скочив куди попало, та й улучив у 2-ий клас. Коли там пані! така струнка, висока і дуже, дуже статурна!—заклика до себе... гу-гу-гу!.. есть каже, місце в купе. Я скидаю шапку, низенько укланяюсь (капітан показував насправжки, як він їй уклонився): Щиро дякую за ласку, але, кажу, я місце маю; з вами-ж я рад познайомитись!... Знаєте, чудова, чудова пані! Чиста Жанна д'Арк! ну, просто вам—Жана д'

Арк!—чорт возьми!—Капітан перелічив усі досто-ти „Жанни д' Арк“ і голос його різав ухо; увесь вагон лунав од його. Двері в купе клацнули і ви-сунулась з них жіноча голова, до половини схова-на в пушистому комірі від білої бурки. Один мент і жвавий командір був біля її купе й нахабно за-зирає у-вічі пані; другий мент—двері гучно грюк-нули і зачинились.

— Нахаба!—задзвенів панів голос крізь двері. Трохи, трохи не прищипнула носа цікавому „ка-мандсрові“! Він здивовано здвигнув плечима і гуч-но засміявся, як юнак, хоч сивизна шедро посе-ребрила йому голову й бороду.

— Чорт возьми!—гукав він:—Це-ж що у вас тут за жар-птиця..?! і глянути не можна! Куди-ж пак, яка цяця! Та таку кралю хіба сліпий урече!..

Публика зтиха підсміювалась. „Командер“ розходився:—Це щось не тее!.. Дивись ти, схова-лась уся з головою у пухлясту бурку,—бойться, щоб не наврочили! Готов поручитися, що це лю-дина небезпечна! Ей Богу, небезпечна! Бойться свіг-ла й людей! Небезпечна, небезпечна! Зорити слід за нею!

Отож капітан, як школяр, що хоче допекти сторожеві, за те, що не давав йому пустувати, став під дверима паніного купе і гукнув:—У вто-рому класі жіноцтво инше, чарівне як квітки вес-няні, прихильне, як зорі в блакиті, любо глянуть, побалакать,—серце радіє! а у нас одна, та й та носа бойться на світ виткнути! Небезпечна люди-на!—Це слово мовив з притиском і гідко-гучно за-реготався.

Стукали колеса об рельси: тра-та-та-та-та, ви-бивали вони одноманітно свою пісню нескладну, сум нагаляли. В душі десь голос лунав того „ка-мандера“; брелів дитячий лепет ясноокого салдати-ка з дитячим виразом в обличчі.. А кругом тайга геть далеко, далеко, таємно чорніє і сумно за нами зорить. Сумна, таємна, сувора, німа тайга. Своім мертво-нім виразом у душу таємно зазирає, мовить: „Угадай, угадай таємні закаулки, де я хоропо коштовний скарб, надій і мрій, святих бажань. Вгадай! вгадай, кого пестила я в тайниках моїх страшних, кого я щиро привітала у лігвах моїх пишних. Хто в кольцях пуховитих—сон і спокій обрїтає; кого сумний, таємний спокій в гущавині моїй вітає. Кому хистили хижі звірі життя од хи-жих людей... Хто через мене, сумну, сувору, вітає і живку й дітей. Чії кістки я поховала від бруд-них людських очей, чії я сльози привітала, сльози надій і мрій, бажаннів вімх. А люд... гониться, полює за людом, щоб серця мідь перемогти... за-мурувати у в'язницях думку життя, краси. Але не візьме в неволю, кого тепер вітаю я; ціню я волю і бажаю її створінню усьому. Твій хитрий ум, „перлино створіння“, у глибину мою не за-веде; суворе, хитре твоє серце відради в мене не знайде. Стережись! тайга сувора, але-ж і чар ба-

гато має,—нахаб-гостей в чудове царство, людей без серця, не приймає... і обхопити вони не здола-ють мою сувору тайну. Я теж дбаю про охрану—і в час потреби могутні стіхи стають мені в при-годі!—

І так виразно дивилась Тайга з-під густих своїх віт, окутих іншим пишним, мов викликала поміряться силами. У-мить, мов чудом стало, пур-га зірвалась, хуртовина піднялась, закрутило сніг, раптово стемніло...

Тайга свистить, лютує грізно, глумиться, хитро завива і регіт той велично-грізний далеко скрізь, геть-геть лунає...

Олександра Яреценко.

1906 р.

ДОПИСИ.

В місцях „отдаленних“ (Тобольська губер-нія). У 1906 році, придивляючись до життя по-літичних засланців, я писав: „засланці не гублять надії на кращу будучину“. І не можна було тоді написати иншого,—таким рожевим здавалося усе в будучині. Зібралась була перша Державна Дума, і хоча багато людей і тоді пророкувало близький кінець її, але гадаю, що не помилюсь, коли скажу, що більшість тішила себе рожевими мріями, а де які чекали навіть амністії. Велись гарячі змагання про те, чи приймати її, чи ні, коли вона прийде, і не багато знаходилося таких, що з саркастичною усмішкою сиділи оддалеки, не беручи участі в су-перечках. А час ішов; надії тільки жевріли а да-лі й зовсім замерли... Прошло уже два роки, а партії не перестають перебувати. Із засланців 1906 року найбільш жваві повтікали, і де які встигли вже подвічі, а то й потричі, повернутись назал. Але багато було й таких, що через які небудь обставини мусили сидіть туг. Число таких—збіль-шувалося тими, що перебували з новими етапами і „міс-та отдалення“ ніколи не порожніють.

Чим живе більшість засланців, сказати труд-но. Роботи, особливо у глухих місцях губернії, дістати зовсім не можна, і доводиться сяк так пе-ребиватись: ловити рибу, ходити на мисливство то-що. По більших селах та містах не дуже краще. Інтелігенти перебувають лекціями, робітники здо-більшого сидять без роботи. Раніш на ремісницьку працю запитання було досить велике, але за ос-танні часи й ремісники роботи не знаходять, раз через те, що занадто вже багато робочих рук, а з другого боку—хазяїни дрібних майстерень бояться брати „політиків“, щоб не мати діла з поліцією, а то й з жандармами. Останні, звичайно, не залиша-ють засланців без свого піклування. Зустріваю раз у вечір вчителя засланця,—сміється.—Чого це вам так весело? питаю.

— Та тільки що,—каже,—йду з лекції, спинає

мене вічний сторож і говорить пошепки: „Скажіть вашому учневі, щоб зачиняв вікна завіскою, а то я вже вчорів зо три помічаю, що тільки ви в двір, то хтось і ходить біля вікон з ulиці, зазира. Я сьогодні пішов за ним, чи не злодій, гадаю, коли—жандарь“... Я подякував йому за звістку й порадив удруге засюрючати в свій свисток тривогу, немов на злодія.

— Ну й що ж ви? питаю вчителя.

— Та що ж? Подивився на це з веселого боку: жандарь так жандарь, за віщо б він і гроші брав, як би по-під вікнами не ходив? Усі під доглядом ходим!—Ми попрощались.

Іноді таке зазира́ння в вікна кінчається тим, що звенацька того або другого арештвують і висилають у дальні села або в один з тих „городів“, що нічим не заслуговують свого гучного титулу: Березов, Сургут, Турінск. Більша частина невольних обивателів сел та міст Західного Сібіру заслана на три роки, і в початку 1909-го року добрій половині цей строк кінчається. Але за останній час помічається чудне з юридичного боку явище. Де-кі́лька чоловікам, після півтора—двох років заслання, пред'явлено акт обвинувачування за вчинки в 1905-му та 1906 році. Обвинувачуються здебільшого по 129-й ст. карного статуту. Зостається дивуватись, що фактично за один вчинок можна понести дві кари,—адміністраційну й судову і обидві не легенькі! Так здається, як дивитись не з юридичного боку, а з погляду того, хто буде нести обидві кари. Звичайно, можна розібратись у тому, де буде власне кара, де *предупреждение*, де *преступление*, де *общее положение о государственной охранѣ*; але спина усе таки одна, і коли на неї раз за разом падає уся ця благодать, то стає трохи моторошно...

Микола Новицький.

✓ **Село Неплю́вка. Катеринославщина.** В кінці минулого місяця Травня в нашій селі скоїлась страшна подія. Виникла вона через такі обставини: Князь Щербатов, продавши 18 тисяч десятин землі, залишив невеличкий шматок землі під самісеньким селом і держить там сторожу.

Стражники Князя Щербатова не пускали з весни селян їздити не тільки по обміжках князівської землі, а й по дорогах. Вони страшенно катували нагаями того, хто було поїде через панську землю. Терпіння селян урвалось і вони оце помстились. Коли стражники їхали через селянську землю, то селяне перестріли їх і таки добре побили. Через два-три дні в село з'явилась уся чиста Команда земської стражі, чоловіка з 30, з приставом, і так скатували усе село, що не залилось ні одного селянина з непокрайним тілом. Тепер тільки й бачиш—у того щода перекарая, другий з перевязаним оком ходє, третій шкандибав... До-сталось усім. Плачу, горя повне село, а скарги-

тись не можна, бо як катували, то приказували, щоб не тільки не кричали, а й не скаржились нікуди, бо буде ще гірше. Селяне тепер так налякані стражницькими нагайками, що, при зустрічі з стражником, оддають йому честь. Кругом оточені стражниками то окопані глибоким рівчаком. Колишні Щербатівські крепаки сидять тепер на своїх дарштвенних наділах по 1¼ десятини і тільки у гору дивляться, а на широкі панські лани, де вони і їх діди-прадіди проливали з поко́н віку свій піт,—не можна й глянути. Опинившись у такому невизначно тяжкому становищі, неплю́вці збираються на „вілні степи“, а сю „даровщину“ думають зоставити панові, щоб йому легше було жити... А до того ще настага Божя кара—мало надії на урожай, бо немає дощів і хліб вигорів до краю. І це все наганяє на село і на всю округу такий великий сум, що страшно й згадати.

Селянин

Россош, Вороніж. губ. Наша Россош,—слобода здорова і більш відома від деяких повітових городів Вороніжської губернії. Що-року в нашу слободу приходить сила людей чужинців, бо торговельний рух все більшає і робітники потрібні. Разом з тим шириться в нашій слободі і обкацаплювання, що оце років чотирі так було швидко йшло, що не можна було за ним і услідити. На дівчатах з'явилися „щєблеги“, косі спідниці, риміняки і т. н. Гірко було слухати й дивитись, як дівчата,—дочки хліборобів українців,—„штокали“ та настобурчували „модні причоски“. Молодь почала забувати українську мову і вже їй здавалось зневажливим розмовляти по „хахляцькому“ в компанії... А тут іще додавали школи, залізниця,—і вже сподівалися, що ось незабаром „окацапиться“ вся слобода, та, слава богу, цього не трапилось. З визвольним рухом з'явилися люде, що почали наворачати розсошан до всього рідного. Окрім цього велике значіння мали українські спектаклі, що улаштовувалися любителями. Уже після перших спектаклів почали з'являтися на селі українські вбрання і почало по-троху зникати „штокання“.

Спектаклями всі зацікавились і любители почали частіш їх влаштовувати. Всі спектаклі проходили гарно; збори були добрі і дали не малий прибуток на користь просвітного товариства.

К. С.

Россош, Вор. г.

На пам'ятник Т. Шевченкові.

Од Вѣры Япольскої 1 карб., Екат. Зелінська 10 к., Абрамов 50 к., Ада й Мирон Труші 20 к., Оріся й Ярослав Стешенко 20 к., Тим-ко 10 к., Кат. Масл—ова 20 к., Ша—ка 10 к., С. Шпилевич 20 к., Ольга Мик. 30 коп., М. Вишн. 20 к.,

В. Жук 40 к., П. Кин 40 к. Г. В. 50 к., В. Осм. 20 к., Е. Жук 20 к., С. Добров. 30 к., Кона Авдієнко 20 к., Желихов 20 к., Л. Шред 20 к., Одарка Панькова 30 к. Разом 6 карб.

Листування редакції.

Зар—вичу. Ваш драматичний твір „На чужій позиції“ не буде надрукований, бо він не має ніякої літературної вартості: се якась дивна балаганщина.

В Одесу. М. Тв—му. П'єса д—ки Сулими „Дячиха“ драматичною цензурою до постанови на сцені дозволена; ішла скільки раз в Катеринославі й мала успіх.

В Кат—щину, С—у. Ваше оповідання „Набелебні“ нам не сподобалось, надруковане в нас не буде. Можемо вам рукопис вислати.

В Вороніж К. Т—єві. Бібліотекам, читальням при виписці Рідн. Кр. робимо скидку 50%.

В Хорол. О. Б—ській. В оповістках наших вже давно пишемо, що „Рідний Край“ можна виписувати і без Молод. України, — коштує він тоді 3 карб. на рік.

Редакторка-видавниця *О. Косач (Олена Пчілка)*.

О П О В І С Т К И.

Українська книгарня.

Київ, Безаківська, 8.

Усі українські книжки і часописи. Складає бібліотеки на різні ціни. Каталог висилається.

Рокові передплатники можуть виплачувати передплату частками в 2 строки: на 1 янв. 3 карб. і на 1 апр. 3 карб. і в 3 строки на 1 янв. 2 карб., на 1 февр. 2 карб. і на 1 марта 2 карб. „Кобзарь“ буде розіслано всім роковим передплатникам в: м. январі.

Открыта подписка

на 1908 годъ

— на —

ПОЛТАВСКИЙ ГОЛОСЪ

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ:

на 12 мѣс. 6 р., 11—5 р. 70 к., 10—5 р. 40 коп.
— 5 р., 8—4 р. 60 к., 7—4 р. 20 к., 6—3 р. 60 к.
5—3 р., 4—2 р. 40 к., 3—1 р. 80 к., 2—1 р. 20 к.
на одинъ мѣсяць 60 коп.

Київ, електрична друкарня **К. Н. Милевського і Ко** В.-Владимірська ул., 31.

ОТВЕРТА ПОДПИСКА

на 1908 год.

НА ЕЖЕДНЕВНУЮ ГАЗЕТУ

“КИЕВСКАЯ МЫСЛЬ”

съ еженедѣльными иллюстрированными приложениями

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ:

на 1908 годъ.

На 12 мѣс. — 11 р., на 11 мѣс. — 10 р. 40 к., на 10 мѣс. — 9 р. 50 к., на 9 мѣс. — 8 р. 60 к., на 8 мѣс. — 7 р. 70 к., на 7 мѣс. — 6 р. 80 к., на 6 мѣс. — 6 р., на 5 мѣс. — 5 р. 30 к., на мѣс. — 4 р. 30 к., на 3 мѣс. — 3 р. 30 к., на 2 мѣс. — 2 р. 30 к., на 1 мѣс. — 1 р. 20 к.

Разсрочка для подписчиковъ: 1) Въ 2 срока — 1-й взносъ при подпискѣ — 6 р. и къ 1-му юнія — 5 р. 2) Въ 3 срока — при подпискѣ — 4 р., къ 1-му апрѣля — 4 р. и къ 1-му августа — 3 р.

Редакция и главная контора помѣщаются по Владимірской ул. въ д. № 46, вблизи городского театра.

Открыта подписка

на ежедневную газету

КИЕВСКІЯ ВѢСТИ

Условія подписки: на годъ 8 руб.

Допускается разсрочка платежа на слѣдующихъ условіяхъ:

ВЪ ТРИ СРОКА:

На газету

на газету съ иллюст. прил.

„Кіевская Искра“

При подпискѣ . . . 3 р.
Къ 1-му апрѣля . . . 3 р.
Къ 1-му августа . . . 2 р.

При подпискѣ 3 р. 50 к.
Къ 1 апрѣля. 3 р. — к.
Къ 1 августа. 2 р. 50 к.

ВЪ ВОСЕМЬ СРОКОВЪ:

При подпискѣ 1 р., къ 1-му февраля, марта, апрѣля, мая, юнія, юля и августа по 1 р. всего восемь рублей.

При подпискѣ 1 р. 50 к. къ 1 февраля, марта апрѣля, мая, юнія и юля по 1 р. и къ 1-му авг. 1 р. 50 к., всего 9 р.

На одинъ мѣсяць 85 коп.

Адресъ редакціи: Институтская, № 14.